

ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİNDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE KADAR ÖZELLEŞME YOLUYLA ANLAM DARALMASINA UĞRAYAN KELİMELER¹

Emine ATMACA*

ÖZET

Eski Oğuz Türkçesi, XI. yüzyılda teşekkül etmeye başlayan, genel kabule göre XV. yüzyılda gelişimini tamamlayan Orta Türkçe devresinin tarihi şiveleri arasında apayrı bir yeri olan şivedir. Bu şive, bugün kullanmakta olduğumuz Standart Türkiye Türkçesine her yönüyle kaynaklık teşkil eder. Bu sebeptendir ki, bugün Standart Türkiye Türkçesinde fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik alanda karşılaştığımız pek çok soru ve sorunların aydınlatılmasında, hareket noktamız ilkin Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait eserler olmalıdır.

Bu makalede, ilkin anlamlı bir birimin içeriğinin daha dar bir kapsama geçmesi diye bilinen ve anlam daralmasının bir alt başlığı olarak kabul edilen *özelleşme* (~Alm. *Spezialisierung*, *Pezialisierung*, Fr. *Spécialisation*, İng. *Specialisation*, Rus. СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ) teriminin anlam bilimi eksenindeki yeri teorik olarak ele alınmıştır. Sonra, özelleşme yoluyla anlam boyutu daralan kelimeler, Eski Oğuz Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine kadar taranılan eserlerdeki tanımlamalarından hareketle verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Oğuz Türkçesi, anlam bilimi, özelleşme, anlam daralması, anlam genişlemesi

OLD OGHUZ TURKISH TURKEY TURKISH UP TODAY SPECIALIZATION THROUGH SIGNIFICANCE NARROWING OCCURRING WORDS

ABSTRACT

Old Oğuz Turkish is a unique accent in category of Orta Turkish Period's historical accents. It had started to be shaped in XI. century. According to general agreed it completed it's own evolution process in XV. century. This accent is considered as a source from the ground up for Standard Turkey Turkish which is being used today. Therefore, they must be starting point first; pieces remained in Oğuz Turkish Period, while solving fonetic, morphologic, syntactic and semantic problems about today's Standard Turkish Turkey.

In this article, at first, term specialisation (~Ger. *Spezialisierung*, *Pezialisierung*, Fr. *Spécialisation*, Eng. *Specialisation*, Rus. СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ) known as a pass of a substantive unit to a narrower content, is handled according to it's place in semantics theoretically. Then, words -their meaning size were narrowed by

(¹) Bu makale, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesinin düzenlediği "X. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu"nda 03-05 Kasım/November 2010 yılında sunulan bildiriden genişletilerek hazırlanmıştır.

* Dr., Sakarya Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: eatmaca@sakarya.edu.tr

specialisation- are given with testimony in works remained from the period which is from Old Oğuz Turkish till today's actual Turkey Turkish.

Key Words: Oghuz Turkish, semantics, specialisation, narrowing of meaning, semantic extension

O. Dil, bireyler arasında iletişimi sağlayan bir kurallar ve göstergeler bütünüdür². Doğadaki her şey gibi o da zamanla değişir. Bu değişiklik, dilin fonetik, morfolojik, sentaks ve semantik boyutunda gerçekleşir. Leksikal birimdeki anlam değişimi, doğrudan doğruya insanın düşünce yetisiyle alakalıdır. Nesne ve onu karşılayan ad arasındaki ilişki, insanın düşünce yetisindeki güç tarafından oluşturulur.

Dilbilim uzmanları, bir dilin sözlük içeriğinin kaliteli bir hale gelebilmesi için kelimenin anlam yapısının değişikliğe uğramasının gerekliliği üzerinde durur. Yeni kelimelerin oluşumunda, kelimedeki anlam değişimini ve oluşan yeni anlamı dikkate almak gerekir. Çünkü çok eski bir geçmişe sahip olan dilimizdeki³ göstergelerin zaman içerisinde geçirdikleri değişimler, anlam biliminde önemli sonuçların saptanmasını sağlayabilir.

Uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleşen *anlam değişimleri* genel olarak “bir kelimenin veya semantik olarak ilgili olduğu başka bir kelimenin kullanımındaki değişiklik”⁴, “bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesi”⁵, “bir kelimenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme belirmesi veya aynı kelimenin bir zaman sonra başka bir kavramı anlatır duruma gelmesidir”⁶ biçiminde tanımlanır.

Guiraud, anlam değişimlerinin sebeplerini, “Kuşkusuz anlam değişimlerinin çoğunun kaynağı dildedir (eşgösteren çatışmaları, bulaşma, yanlış kökenleme); ama geleneksel anlambilime göre bunlar birer rastlantı ve sınırsal durumdur, onun için de başlıca değişimler (eğretileme, düz değişmece) dıştan tanımlanır ve düşünülür” şeklinde açıklar. Bréal ve izleyicileri ise anlam değişimlerini olguların dilsel nedenlerinden çok mantıksal, ruhsal, tarihsel nedenlerine dönük görür⁷.

Bazı dilbilimciler, kelimedeki değişiklikleri *iç neden/ler* ve *dış neden/lerden* hareketle açıklar. Lyons, dildeki değişikliklerde en önemli rolü oynayanın ‘analoji ve alıntı’nın olduğunu, alıntılarının da kültürel yayılmanın sonucunda oluştuğuna dikkat çeker⁸. Bu faktörlerden analoji ‘*dil içi*’, alıntı ‘*dil dışı*’ ölçülerden birini karşılar⁹. Karaağaç da anlam değişimlerinin sebeplerinin araştırılmasında, kelimelerdeki eski ve yeni anlam ilişkisinin, alt ve üst kavram oluşların, dil içi ve

⁽²⁾ F. Saussure, *Cours de Linguistique Générale*, Paris 1965, s. 33.

⁽³⁾ Dilin kavramları üzerinde yapılacak bir çalışma o dilin yaşını tespit etmede bir ölçü olabilir. Bkz. Doğan Aksan, “*Kelimebilimi ve Anlambilimi Ölçülerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eskiliğini Saptama Yolları, I: Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine*”, Ankara 1971, Osman Nedim Tuna, Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi, Ankara 1990.

⁽⁴⁾ Leonard Bloomfield, *Language*, New York 1933 s. 435.

⁽⁵⁾ C. Baylon, P. Fabre, *La Sémantique*, Paris 1978, s. 205.

⁽⁶⁾ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçesinin Anlambilimi*, Ankara 1999, s. 88.

⁽⁷⁾ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, (çev. Berke VARDAR) Ankara 1984, s. 80.

⁽⁸⁾ John Lyons, *Language and Linguistics*, Cambridge 1981, s. 317.

⁽⁹⁾ Hülya Arslan Erol, “*Eski Anadolu Türkçesinde Eksiltme Yoluyla Anlam Genişlemeleri*”, Ankara 2006, s. 10.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

dil dışı ölçülerin dikkate alınarak incelenmesinin gerekliliği üzerinde durur¹⁰. G. Stern, yalın bir sınıflandırma yaparak değişikliklerin temelinde dış değişimler ve iç değişimlerin olduğunu öne sürer. İç değişimlerden kastı, sözcük bağlantısının ya da anlamın yer değiştirmesi, sözcükle bireyler arasındaki öznel bağlantının yer değiştirmesidir. Vardar, dildeki değişiklikleri, daha çok tarihsel, dilbilimsel, toplumbilimsel ve ruhbilimsel nedenlerle açıklar¹¹.

Çoğu zaman anlam değişimleri, ‘*Lengüistik Bağlamdaki Değişimden*’ kaynaklanabilir. Mesela; İngilizcede *undertaker* “girişimci” kelimesi, *enerjik bir girişimci* anlamına gelir. Bu kelime, *yirmi üçüncü ilahi*’nin çevirisinde şöyle geçer: “*The Lord is my undertaker*”. Kelime, önceleri, genel bağlamda cenaze görevlisi (*funeral undertaker*) olarak kullanılmış; sonraki dönemlerde cenaze (*funeral*) anlamı terk edilmiştir. *Undertaker* için asıl bağlam, *ölü için cenaze töreninde yardım eden insan* olmuştur¹².

1. Türk dili iş, oluş, kılış, hareket ve durum vb. bildiren yeni anlamlar için ya yeni bir kelime türetir ya da var olan kelimeye yeni bir anlam yükler. Böylece yan anlam/lar kazanan kelime ‘*anlam genişlemesi*’ yaşanır. Çoğu zaman da bu durumun tam tersi, anlamlı bir göstergenin zamanla eskiden anlattığı kavramların hepsini değil de yalnız bir bölümünü ifade etmesi durumuyla karşılaşılır ki, bu duruma anlam biliminde *özelleşme* denir. Vardar, özelleşmeyi, “anlamlı bir birimin içeriğinin daha dar bir kapsama geçmesi”¹³ olarak tanımlarken, ünlü Fransız dilbilimci Guiraud, *genelleşmeyle* karşılaştırarak “sözcüğün toplumsal alanının yayılması demek olan genelleşmede çoğunlukla bir anlam genişlemesi, gönderge alanının yayılması söz konusudur; buna karşılık, özelleşme bir anlam daralmasına yol açar”¹⁴ der. Aksan ise, “bir göstergenin önceden anlattığı nesne ya da devinimin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi”¹⁵ olarak tanımlar.

Leksik birimin anlam özelleşmesi sıklıkla *terminolojide* görülür. Bu düşünceden hareketle Rus dil biliminin önemli isimlerinden biri olan O. S. Ahmanova sözlüğünde özelleşme terimini, “*kelimedeki anlamın özelleşmesi, kelimenin genel (~geniş) anlamının kaybı ve onun daha dar (~özel) anlam ile değişmesi*”¹⁶ olarak tanımlar. Leksik birimin özelleşmesi, sesteş hâle gelmenin farklı türlerini oluşturur. Sıklıkla kullanılan belirli bir kelimenin (~terimin) ve genel olarak kullanılan bir kelimenin sesteş hale gelmesi *özelleşme* yoluyla olur. Özelleşme, bazen anlam daralması olarak da adlandırılır. “Kelimedeki anlamın daralması altında, kelimenin sahip olduğu anlam kapasitesinin küçülmesi/küçültülmesi anlaşılır. Kelime, önceden bir kategoriye ifade ederken anlam değişmesi sonucunda *bir alt kategoriye ifade eder* hâle gelir. İlk anlam ve ondan türemiş olan yan anlam/lar, *kavram alanı* başlığı altında ilişki içerisindedir”¹⁷. “Anlam daralması, içeriğin belirsizliğinden belirliliğine (~dedüksiyona) giden düşünsel eğilimin semantik paralelidir. Herhangi bir kelime genelleşmiş anlamıyla daralma mekanizması sayesinde yeni anlam/lar kazanarak türemiş olabilir”¹⁸. Kelimenin daralma mekanizması hakkında birkaç görüş vardır: “Bir anlamın diğer anlama taşınması, genel anlamda kullanılan anlamın ortak belirtileri esasında gerçekleşir. Ama aynı

⁽¹⁰⁾ Günay Karaağaç, “Eski Türkçede -ş/-ş-, -l/-l->-“Nöbetleşmeli Kök Allomorflar”, (Üçüncü Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı), Ankara 1996, s. 593- 599.

⁽¹¹⁾ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 20–21.

⁽¹²⁾ Winfred Philipp Lehmann, *Historical linguistics: An Introduction*, London s. 254-287.

⁽¹³⁾ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 157.

⁽¹⁴⁾ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, (çev. Berke Vardar) Ankara 1984.

⁽¹⁵⁾ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara 2006, s. 90.

⁽¹⁶⁾ O. S. Ahmanova, *Slovar Lingvističeskikh Terminov*, 2 e. İz, 1969 s. 448.

⁽¹⁷⁾ M. N. Lapšina, *Semantičeskaya Evolyutsiya Angliyskogo Slova (İzuçeniye Leksiki vı Kognitivnom Aspekte)* – Spb.: İzd-vo Sankt-Peterburgskogo Gos. Un-Ta 1998, s. 45.

⁽¹⁸⁾ M. N. Lapšina, *Semantičeskaya Evolyutsiya Angliyskogo Slova (İzuçeniye Leksiki vı Kognitivnom Aspekte)* – Spb.: İzd-vo Sankt-Peterburgskogo Gos. Un-Ta 1998, s. 46.

zamanda daralmış anlamın ek belirtileri olmalıdır¹⁹. Örnek olarak Rusça *napravleniye* ‘yön’ kelimesi verilebilir: Petrolcülükte *yön* kelimesi, genel olarak en kısa olan; ama çapı en geniş *boru terimi* olarak kullanılır. Bütün sistemdeki yönü o boru belirlediği için bu adı almıştır. Genel kullanımda *napravleniye* ‘yön’ kelimesinin belirtileri de vardır: 1. Hareketin belirlenmesi 2. Belli bir yöndeki hareket 3. (fikrin, düşüncenin) Bir şeye yönelişi. Petrolcülükte (terim anlamı) ise *napravleniye*’nin leksik birimi şöyledir: 1. Belirli ölçüdeki (neyin?) borunun yönü 2. (niçin, ne amaçla?) Petrol kuyusundaki yerin tespit edilmesi için *yön* anlamlarında kullanılır. Genel anlamda kullanılan kelime, belirli bir sahanın leksik sisteminde *özelleşmiştir*. Ancak kelime, temel anlamdaki özelliklerini taşımaya da devam etmiştir²⁰.

Türkistan lehçeleri konuşurları ve Ruslar, çok eski dönemlerden itibaren sosyal, siyasi ve kültürel etkileşimler sonucunda kelime alışverişinde bulunmuştur. Bu alıp vermeler sonucunda çoğu zaman verici dilde geniş bir anlam dairesine sahip olan kelimenin alıcı dilde daraldığı hatta *özelleştiği* görülür. Mesela; *bahçe* kelimesi, Türkistan lehçelerinden Rusçaya geçerken anlam dairesi *özelleşmiştir*²¹. Bugün Rusçada *bahçe* kelimesinin anlamı, yalnızca ‘kavun, karpuz yerleştirilen yer’ olarak kullanılmaktadır. *Bahçe* kelimesinin anlam boyutuna benzer bir kelime de *tütün* kelimesidir. Bugün Standart Türkiye Türkçesinde *tütün*, ‘patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan, otsu bir bitki ve bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı’ anlamlarında kullanılmaktadır. Rusçada *tütün* kelimesinin anlamı, yalnızca ‘kalitesi düşük tütün’²² biçiminde anlam dairesi *özelleşmiştir*. *Balık* kelimesi de Türk boylarından Rusçaya anlam dairesi daralarak geçen kelimelerden biridir. Türk boylarında *balık*, ‘balığın genel bir adı’ karşılarken, Rusçada anlam dairesi *özelleşmiş* ‘bir çeşit konservelenmiş balık’ olarak kullanılmaktadır²³.

Alman anlam biliminin önemli isimlerinden biri olan Vater’e göre sözlük birimin ilk anlamsal özelliklerine yenileri eklendiği için *anlam daralması*, hatta *anlam özelleşmesi* oluşur. Diğer bir deyişle, sözlük birimindeki anlam çerçevesinin daha da daralması, *anlam özelleşmesi* olarak adlandırılır. Mesela; Almancada *’hochzeit’* kelimesinin temel anlamı, ‘coşkunun yükseldiği zaman (Dini, Noel, Paskalya) veya resmi bayram)’ demektir. *’hochzeit’* kelimesinin anlamsal özellikleri [+ *kutlama*] [+ *dünyevi*] [+ *dini*] [+ *sevinç*] [+ *coşku*]. *’hochzeit’in* kelimesinin güncel anlamı, ‘dini veya resmi nikâh töreni’dir. *’hochzeit’* kelimesinin anlamsal özellikleri [+ *kutlama*] [+ *dünyevi*] [+ *dini*] [+ *sevinç*] [+ *coşku*’nun yanına [+ *nikâh*]²⁴ eklenince kelime nikâh terimi yönünden *özelleşmiştir*.

Almancada *özelleşmeyle* ilgili en yaygın örneklerden biri de *fahren* ‘gitmek’ filidir. *fahren fiili*, Eski Almancada genel bir hareketin ifadesinde kullanılmıştır. Çağdaş Almancada bu anlamı birkaç fiil karşılar: *reisen* ‘seyahat’, *gehen* ‘gitmek’, *wandern* ‘yürüyüş’, *sich begaben* ‘gitti’ vs. *Fahren* fiili, çağdaş Almancada sadece bazı taşıt araçlarının hareketini ifade eder olmuştur. G. Paul, *özelleşme* örneği olarak *schirm* ‘şemsiye’ *schirm* ‘abajur’, *schirm* ‘kep’ *schirm* ‘şömine’ kelimelerini vermiştir. Bu kelimeler, *schirm*, koruma kelimesinden *özelleşme* yoluyla türemiştir.

⁽¹⁹⁾ V. N. Prohorova, *Ruskaya Terminologiya (Leksiko- Semantiçeskiye Abrazovaniye)*, M.: Filol Mguv, 1996, s. 79.

⁽²⁰⁾ O. N. Kraynyak, “Almancada Kelime Anlamlarında Daralma, Genişleme ve Ellips”, Oles Gonçar Adındaki Dnepropetrovskiy Natsionalniy Üniversitesi, 28. 01. 2009.

⁽²¹⁾ Bugün Rusçada, *özelleşme* anlam olayının tersi kabul edebilen *anlam dairesi genişlemiş* kelimeler de vardır. Mesela; *tavariş* kelimesi, Çağatay Türkçesi döneminde *tavar* ‘sürü, mal’ > *tavar+eş* önceki dönemlerde yalnızca ticari ortaklık, ticari arkadaşlık için kullanılan bir terimdi (Maks Fasmer, IV- 1987: 68). Bugün Rusçada *tavariş* kelimesi, anlamı genişlemiş olarak ‘*genel bir arkadaşlığı*’ karşılamaktadır.

⁽²²⁾ Maks Fasmer, *Etimoloğičeskiy Slovar Ruskogo Yazık (Rusçanın Köken Bilgisi Sözlüğü)*, Rusya IV. cilt, 1987, s. 138.

⁽²³⁾ Kaken Ahanov, *Til Bilimine Kirispe*, Almatı 1965, s. 231

⁽²⁴⁾ Heinz Vater, *Einführung in die Sprachwissens chaft*, 1996, s. 156.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Değişmeleri ise şu şekilde göstermiştir: *Schirm*, ‘koruma’ > *schirm* ‘şemsiye’, *schirm* ‘koruma’ > ‘abajur’ vs. Temel anlam ve türemiş anlam/lar arasında nicelik bir fark vardır. İsveçlilerin ünlü dilbilimcisi E. Vellander, *schirm* kelimesine dair farklı bir görüş ileri sürmüştür. Vellander, ayrıca bir dilde anlam daralması olayını kabul etmez. Vellander’e göre daralma yoluyla kelimeye bir gelişim söz konusu dahi edilemez; ancak *ellips* (~eksiltme)²⁵ anlam olayı gerçekleşebilir: *Regen-schirm-Regen*= *Schirm* ‘şemsiye’ (11, s. 8)²⁶.

2. Kelimelerin anlam boyutunda özelleşmesinin saptanmasında Eski Oğuz Türkçesinden²⁷ günümüz Türkiye Türkçesine kadar gelen temel eserlerden hareketle bir tarama yapıldı. Bu duruma uygunluk gösteren kelimeler, aşağıda alfabetik sırayla açıklandı.

ağaçcuk (<ağaç+C²T⁴k) Kelime, Uygur Türkçesi döneminde *ı: ığaç* biçiminde ve ‘ağaç’ anlamındadır. Clauson, kelimenin anlamlarını şöyle vermiştir:²⁸ “*Bundan ‘odun (genelde), bir parça odun/ağaç’*. Kelime, en azından XI. yüzyıldan bu yana aynı zamanda çizgisel ölçünün büyük bir parçası olarak kullanılmış, geleneksel olarak 4 veya 5 millik fersah, belki orijinalinde ‘*bir saatlik gezinti*’ gibi zaman ifade eden bir ölçü; iki anlam arasında semantik bir bağlantı kurmak zor.”

Eski Türkçede +C²T⁴k eki yoktur. Bu ek, araştırmacılara göre Eski Türkçeden beri görülen +C²A²k küçültme ekinen²⁹ türemiştir³⁰. Ek, EOT döneminin genel bir özelliği olarak ünlüsü yuvarlak +C²U²k biçimindedir. +C²T⁴k eki, Batı Türkçesinin başlangıcından itibaren kullanılmaya başlanmış, zamanla da bu kullanım alanı ‘*sevgi ve küçüklük*’ üst fonksiyonuna ‘*samimiyet, yakınlık, sevecenlik*’ vs. alt fonksiyonlarını katarak fonksiyon dairesini genişletmiştir. M. Erdal³¹ da “*Old Turkic Word Formation*” adlı çalışmasında +çU+k ekinin küçültme ve sevgi fonksiyonu yanında *yer* ve *nesne adı* olarak da kullanıldığını ifade etmiş ve örnek olarak da *ot+çuk* ‘küçük bir ateş değil’ de ‘*ateş yanan küçük bir yer*’, **köt+çük* ‘dubur olarak kötü/götü tanımlar’, *kap+çuk*, *küp+çük* ‘hem kap hem de kabın adı’ kelimelerini vermiştir.

Ruşçada da küçültme ekleri aracılığıyla genel kullanımdaki kelimelere, leksik semantik yöntemin kurallı ve aktif olarak uygulanması sonucu bazı kelimeler *özelleştirilmiştir*. Mesela;

(²⁵) Eksiltme, metinde kastedilen anlamlı dil birimlerin bir veya birkaçının anlamı bozmayacak şekilde eksiltilecek atılmasıdır. Mesela; Eski Oğuz Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine kadar taranan yazma eserlerde *çiçek* kelimesi, *çiçek* temel anlamı yanında çiçeğe benzetilmesinden olsa gerek *kabarcıklı, ateşli hastalık, çiçek hastalığı* anlamında da kullanılmıştır. Daha evvel *çiçek hastalığı* şeklinde tamlama biçiminde olan yapının zamanla ikinci unsuru / tamlananı atılmış, birincisinin / tamlayanın onun anlam yükünü üstlenmesi sonucunda *çiçek* kelimesinde *eksiltme* (~*ellips*) dediğimiz anlam olayı gerçekleşmiştir (Emine Atmaca, **Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora tezi, 2011, s. 1335.

(²⁶) O. N. Kraynyak, “**Almancada Kelime Anlamlarında Daralma, Genişleme ve Ellips**”, Oles Gonçar Adındaki Dnepropetrovskiy Natsionalniy Üniversitesi, 28. 01. 2009.

(²⁷) XIII. ve XV. yy. dönemlerindeki Türkçe için bazı Avrupalı Türkologlar, Saadet Çağatay ve Mecdut Mansuroğlu “*Altosmanisch*” yani; “*Eski Osmanlıca*” terimini kullanmıştır. Bugün Türkologların büyük bir çoğunluğu tarafından bu yüzyıllardaki Türkçe için Eski Anadolu Türkçesi (~EAT) terimi kullanılmaktadır. Faruk Kadri Timurtaş, hem *Eski Osmanlıca* hem de *Eski Anadolu Türkçesi* terimlerine itiraz etmiştir. Timurtaş’a göre Osmanlıca terimi, Selçuklu Türkçesini, Anadolu terimi de XV. yüzyılda Balkanlar’ı dışarıda bırakmaktadır. Timurtaş, bu terimlerin yerine Türkiye Türkçesinin tarihî şeklini daha iyi temsil edeceği düşüncesiyle çalışmalarında “*Tarihî Türkiye Türkçesi*” terimini kullanmıştır. Timurtaş’a göre *Tarihî Türkiye Türkçesi* terimi, Batı Oğuz Türkçesinin Anadolu sahasının dışındaki bölgelerde yazılan eserleri de içine almaktadır (Faruk Timurtaş, s. VII-VIII, Mustafa Özkan, s. 59). A. Bican Ercilasun, Timurtaş’ın bu görüşüne Kuzey ve Güney Azerbaycan’ı dışarıda bıraktığını düşünerek itiraz etmiş, yerine “*Eski Oğuz Türkçesi*” (~EOT)ni teklif etmiştir (s. 433). Eski Oğuz Türkçesinin kullanıldığı coğrafi alan, *Anadolu başta olmak üzere Suriye, İran, Irak, Balkanlar ve Adaları*’ı da içine alan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.

(²⁸) Sir Gerhard Clauson, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, London 1972, s. 79.

(²⁹) A. Von Gaban, **Eski Türkçenin Grameri**, Ankara 2003, s. 43.

(³⁰) Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1998, s. 164.

(³¹) Marcel Erdal, **Old Turkic Word Formation**, Otto Harrassowitz 1991, s. 108.

Turkish Studies

golova kelimesi, ‘baş’ demektir. Bu kelimeye, Rusça küçültme +*ka* ekinin getirilmesiyle *golovka* ‘başlık’ terimi türetilmiştir. Rusçada bugün bu kelime, bu biçimiyle bir terim olarak *petrolcülükte* kullanılmaktadır³².

Kelime **EOT**’nin önemli eserlerinden biri olan *Sadru’ d- dîn Şeyhoğlu’ nun Marzubân-nâme Tercümesi*’nde (örteydi bir *agaccugula* ol arayı dürtti. avrat belinledi) (22b–10) cümlesinde ‘ağaç parçası, deynek’ olarak genel anlamda *bir nesne adı* olarak kullanılmıştır. Günümüzde **TS**’de ise *ağaççık*, ‘taflan gibi dalları dibinden başlayarak çatallanan küçük ağaç’ anlamında *bir ağaç cinsi* olarak verilmiştir. Dolayısıyla kelimenin anlamında bir *özelleşme* olmuştur.

burçak Clauson³³, sözlüğünde kelimeyi şöyle açıklamıştır: “*‘güzel kokmak’ tan* türemiş *‘güzel kokulu şey’* anlamında genel bir anlamda iken sonraki zamanlarda özelleşme anlam olayıyla *‘baklagiller türünden şeyler, fasulye, bazen de bezelye’* gibi bitkiler için kullanılmıştır.” *Drevnetyurskiy Slovar*’da da burçak, *nohut ve baklagillerden bir bitki adı* olarak açıklanmıştır³⁴.

B. Ögel, “*Eski Anadolu Türkçesinin bitki terminolojisindeki kullanımı için yalnızca “vicia savita” için söylendiği de bir gerçek idi*” diyerek kelimenin terminolojideki yerine işaret etmiştir³⁵.

Bu kelime, Kâşgarlı’da *‘burçak: Burçak’* (1999: IV-117) temel anlamı yanında mecaz şekli olan *burçak: Ter taneleri* (1999: IV-117) anlamıyla da geçer. Bu anlama, **DK**’de de ‘iri ter tanesi’ (262–12) rastlanır. Kelimenin XI. ve XV. yüzyılda Kâş. ve DK’da ‘iri ter taneleri’ anlamında *mecazlaşma* yoluyla anlam alanının genişlediğini de söyleyebiliriz. Taradığımız kaynaklarda kelimenin mecaz anlamına sadece **DK**’de rastladık. Bugün, kelimenin bu mecaz anlamının yerine **Kâmûs-ı Türki** ve **TS**’de sadece hayvanlara verilen ‘yem bitkisi’ olarak yaşamaya devam ettiği görülür. **DS**’de ise ‘burçak’ anlamı yanında ‘zehirli bir ot’ anlamı da vardır.

Clauson, ayrıca “*Eski Türkçe Üzerine Üç Not*”³⁶ yazısında yiyecek isimlerine gelen eklerden birinin de -*çak/-çek* eki olduğunu söylemiş, örnek olarak da burçak>bur-çak *‘fasulye, nohut’* kelimesini vermiştir.

davar, (tavar) İlk kez Eski Türkçede³⁷ ‘mal, mülk, davar’ anlamıyla karşımıza çıkan kelime, Uygur Türkçesinde bu anlamına, Çinlilerle yakın temasın etkisiyle olsa gerek ‘Çin kumaşı’ anlamını da eklemiş ve anlam alanını biraz genişletmiştir. Kâşgarlı, sözlüğünde kelimenin Oğuzlar ve Uyanlar tarafından kullanıldığını anlamının da ‘mal; davar’ olduğunu kaydetmiştir (1999: I–210).

Clauson kelime hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “Orijinalinde *‘çiftlik hayvanı’* ed tavar *‘cansız ve canlı mal’* terkinde eski bir tarihten beri ortaya çıkan anlam” “Çünkü çiftlik hayvanı Türk toplumunda en yaygın mal şekli; *‘mal’* genelde ve hatta özel olarak *‘ticari, alım satım malı’*. Ar. *mal* aynı şekilde belirsiz olduğu için, tam anlam orta dönemlerde belirsizdir. ”Moğolca ve Rusçada alıntı bir kelime olarak kullanılmaktadır. Osm. XIV. yüzyıldaki anlamını da *‘çiftlik hayvanı’* ve daha özel olarak *‘binek hayvanı’* olarak kaydetmiştir³⁸. Sevortyan, kelimenin anlamlarını şöyle vermiştir. *‘1. Büyükbaş hayvan (Türkiye, Azerbaycan, Karaim, Kumuk, Tatar, Kuzey, Tatar Türkçelerinde ve Osmanlı Türkçesinde) 2. Dana eti (Kumuk Türkçesi) 3. Mal mülk*

(³²) Ekaterina Ştefaniya Dumitru, (Aspirant Gos. İRYA im. A.S. Puşkina, Moskova) 12–14 Mayıs 2009 Slav Kültürü: Başlangıç, Gelenekler, Etkileşimler 10. Jübile Kiril-Methodi Okumaları.

(³³) Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, London 1972 s. 357.

(³⁴) V. M., Nadelayev, D. M., Nasilov, Tenişev, E. R., Şerbak, *Drevneturkskiy Slovar*, Leningrad 1969, s. 125.

(³⁵) Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş 2*, Ankara 1991, s. 169.

(³⁶) Sir Gerhard Clauson, “*Eski Türkçe Üzerine Üç Not*” (çev. Ahmet Leventoğlu), Ankara 1966, s. 28.

(³⁷) A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara 2003, s. 287.

(³⁸) Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, London 1972, s. 442–443.

(Direvnyurkskiy Slovar) 4. Hayvan sürüsü 5. Satılık mal (Kalmuk, Tatar, Özbek, Uygur ve Çuvaş Türkçelerinde) 6. Çin kumaşı (Uygur ve Kırgız Türkçelerinde) 7. Eve ait 8. İri, kocaman (Azerbaycan Türkçesi) 9. Haraç, cizye (Brockelmann) 10. Fakir, garip (Brockelmann)'. Bu anlamlar arasında en sık kullanılanlar *mal*, *mülk* ve *satılık mal* (Eski Uygurcada da bu anlamda kullanılır.). *Büyükbaş hayvan* ve (Çin) *kumaş* anlamlarına ilk kez Kâşgarlı'da rastlanır. Kelimenin kökeni, *tabır* (*tab-ır*) hayvanların yattığı, dinlendiği, su içtiği yerdir. *Tavla* (*tav-la*) 'hayvan besleme yeri'³⁹ olarak geçer. Ayrıca Rusçaya ödünç verdiğimiz kelimelerden biridir⁴⁰.

Eski Türkçeden Osmanlı Türkçesi dönemine kadar kelimenin 'mal' genel anlamının kaybolmadığını taradığımız kaynaklardan tespit ettik: **KT**'de 'mal, mülk' (42b-3=4/94), **YZ**'de 'mal, mülk, varlık, servet' (16a.443), **IN**'da 'mal' (4370), **ŞKM**'de *tavar* biçiminde 'davar, varlık, servet, mal, mülk' (74a/5), **KAB**'da 'mal, matah, eşya', **FFANG**'da 'mal, ticaret malı'. EOT döneminde 'çiftlik hayvanı; binek hayvanı' anlamları 'mal'a eklendiği için bir anlam daralması veya özelleşmeden değil *anlam genişlemesinden* söz edebiliriz.

Kelimelerin eski metinlerdeki fonetik, morfolojik semantik kullanımı hakkında önemli bilgilerin yer aldığı **TAS**'ta kelime, 1) {... Ulak için **tavar** tutarız deyü mezbur benim siyaha mail kır tayımı alıp gittiler. (Sic. A. XVI. 5, 450) cümlesinde 'binek hayvanı' 2) {Ve dört ayaklı **davarlar** ki hâcetinden artık ola, anlara harcettir. (İrşad. XV. 228), cümlesinde 'dört ayaklı çiftlik hayvanı' ve 3) {Kullukçu dahi issi **tavarına** bekçidir. (Yuz. Ha. XIV. 32) 'mal' anlamlarıyla geçer.

Kelime, EOT diğer metinlerinden **SN**'de 'dört ayaklı çiftlik hayvanı' (293), **KİG**'de 'hayvan, binek hayvanı' (59b.1), **GN**'de 'mal, küçükbaş hayvan' (1088), **BL**'de '1. Dört ayaklı eti yenir çiftlik hayvanı 2. Binek hayvanı' (49a-8), **TİKT**'te 'hayvan, koyun, keçi, at vb.' (90a/13), **TİKT (A)**'da '1. Mal, mülk (15b/11) 2. Binek hayvanı' (171a/21), **İM**'de 'davar, hayvan sürüsü' (1058), **GT**'te *tavar* 'Hayvan, binek hayvanı' (38b-8), **D**'de 'davar, binek hayvanı, ayaklı çiftlik hayvanı', **ŞHŞ**'de *tavar* '1. Binek hayvanı (1770) 2. Dört ayaklı çiftlik hayvanı, davar (1009) 3. Mal' (6254), **MŞV**'de 'hayvan' (11b/11), **MT**'de 'davar, koyun, sürü' (3a-9), **MM**'de 'binek hayvanı; dört ayaklı çiftlik hayvanı' (720) **ŞŞÇ**'de 'hayvan' (32612), **AK**'ta *tavar* '1. Binek hayvanı (13a.281) 2. Davar, hayvan' (51a.1121), anlamlarında kayıtlıdır.

Kelime, XX. yüzyılın önemli sözlüklerinden biri olan **Kâmûs-ı Türkî**'de '1. Ehlî hayvanların bütününe verilen ad. (Anadolu'nun bazı bölgelerinde yalnız koyun için kullanılmıştır. İstanbul'da ise büsbütün kullanılıştan düşmüştür.) *2. Keçi veya koyun sürüsü' anlamları verilmiştir. Kelimenin bu yüzyıldan sonra anlamında *özelleşmenin* başladığını söyleyebiliriz. Günümüzde **TS**'de *davar*, '1) Koyun ve keçiye verilen ortak ad, 2) Koyun veya keçi sürüsü gibi dört ayaklı küçükbaş hayvanların ortak adı' olmuştur. Yalnız **DS**'de kelime, 'inek, öküz, katur, eşeğe verilen ad' dört ayaklı büyükbaş hayvanların ortak adı olarak anlam dairesi *genişlemiş* olarak geçer. (IV-1378).

geyik Eski Türkçeden itibaren '*keyik*' ve '*kıyık*' biçimlerinde sıklıkla kullanılan av hayvanlarından biridir. **EUTS**'de '1. Geyik 2. Vahşi hayvan' anlamlarında geçer. Kâşgarlı, sözlüğünde *keyik* kelimesinin anlam ve türevleri üzerinde durmuştur: "*Ashında yabani olan her şeye keyik adı verilir. Her şey iki sınıftır. Birincisi evcildir, ikincisi ise yabanîdir. Yabani olana keyik denir.*" (518/14-16) Ayrıca Kâşgarlı, *geyik*'in eti yenen hayvanlardan *geyik*, *ceylan*, *dağ keçisi* gibi hayvanların genel adı olduğunu da ifade etmiştir (518/16-17).

⁽³⁹⁾ E. V. Sevortyan, **Etimoloğiceskiy Slovar Tyurkskih Yazkov (Obşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovi na glasniye)** Moskova 1974, s. 114-117.

⁽⁴⁰⁾ Maks Fasmer, **Etimoloğiceskiy Slovar Ruskogo Yazıkı** çalışmasında Rusçadaki *tovar* kelimesinin Uygur Türkçesinden alındığını söyler. Kelimenin Uygur Türkçesindeki anlamı, 'mülk, büyük baş hayvan'dır (s. IV-67).

Clauson'un⁴¹ kelime hakkındaki açıklaması şöyledir: “Orijinalinde herhangi bir ‘*yabanî dört ayaklı av hayvanı*’ için genel terim; bundan spesifik olarak yabanî hayvanlar, geyik, yabanî keçi vs. için isim olarak ve ‘*yabanî, evcilleşmemiş*’ vs. için sıfat olarak kullanılıyor. Dolayısıyla sık sık bazı metinlerde tam anlamını tespit etmek zor. Bütün modern şivelerde yaşıyor; Kuz. B. Kum. *giyik*, GB Osm. *geyik*; fakat Tkm. de *keyik*. Modern şivelerde ilk hecede –e- ve –i- arasındaki tercih orijinal –é-’yi doğruluyor. XIV-XV. yüzyılda Osm’da *geyik* ‘yabanî dört ayaklı hayvan’ olarak geçmektedir.” Sevortyan, kelimenin kökenini *käyik* > *keyik* > *kiyik* > *ki:k* > *kik* biçiminde anlamlarını da ‘1. *Yabanî (hayvan ve bitki)* 2. *Yabanî hayvan ve bitkiler; av hayvanları* 3. *Ayrı turnaklı yabanî hayvanlar, (bu hayvanlardan domuz hariç)* 4. *Kuş (Çuvaş Türkçesi)* 5. *Yavşan (Çuvaş Türkçesi ağzı)* 6. *Fare (Tatar Türkçesi ağzı)* 7. *Bit (Tatar Türkçesi)* 8. *Böcek (Çuvaş Türkçesi)*’ olarak vermiştir. Görüleceği üzere kelimenin ilk üç anlamının birbiriyle bağlantısı çok açıktır. Kelimenin en eski anlamı, ‘yabanî’dir (bitki ve hayvanlara dair). Türk dilinin bazı lehçe ve şivelerinde kelime, *tamlama* halinde görülür. Mesela; *kiyik at*, *kiyik kiçi*, *kiyik biyday* gibi. Kırgız Türkçesinde *tökiyik* (yabanî deve), *sağır keyik* (yabanî sığır) anlamına gelir. Kelimenin yabanî (~evcil olmayan) anlamı esasında ‘gaddar, sert’, ‘insandan korkan, sosyal olmayan’ (Moğolca) anlamlarından türemiştir. Dördüncü anlam, ‘kuş’ yabanî kuş’tan türemiştir. Beşinci ve altıncı anlamlar da buna benzerdir. Yedinci anlam ise Farsçaya aittir⁴².

H. Eren, Orta Türkçe döneminde *keyik*’in ‘*yabanî hayvanı; aslında yabanî olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi*,⁴³ gibi genel bir anlamda kullanıldığını ifade etmiştir. Räsänen, Kâşgarlı’daki *keyik*’i, ‘*käjlig*’ kelimesiyle karşılaştırmış ve *keyik* ‘maymun vücutlu (insan)’, *keylig kişi* ‘etrafına kötü bakan insan’ ve *kejik kişi* ‘ya da suda yaşayan insan şeklindeki hayvan’ kelimelerini vermiştir⁴⁴. M. Şen, makalesinde kelimenin yapısını *ked* ‘zorlu, pek’ kökünden +k isimden isim yapan ekin getirilmesiyle ‘*zorlu, pek*’ anlamındaki ‘*kedik*’ kelimesinden türetildiğini, ‘*yaban*’ anlamını daha sonra anlam kayması ile kazandığını ifade etmiştir⁴⁵.

EOT metinlerinde kelime şöyledir: **TAS**’da ‘yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan’ {... Ol yerde bir arslan durağı var idi, **geyikler** ve yırtıcı canavarlar kamusu tapusunda durmuş idi. (Kel. XIV. 24), **DK**’de ‘geyik, dağ keçisi’ (5–2), **BL**’de ‘1. Dört ayaklı hayvan 2. Geyik, ceylan’ (32a–11), **HHT**’de *giyik* biçiminde ‘erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan’ [009a/9], **T**’de *geyik eti* ‘Geyik eti’ (14b–2), **TM**’de *geyik* biçiminde ‘Tibet ve Çin’de yetişen bir hayvan’ (66b–5), **CCK**’de ‘geyik’ (2358), **MK**’de ‘geyik’, **ŞŞÇ**’de ‘geyik’ (19050) olarak geçer.

XX. yüzyılın başlarından itibaren kelimenin ‘*yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan, dört ayaklı hayvan*’ genel anlamı kaybolmuş, **Kâmûs-ı Türkî**’de *geyik*, ‘daha çok ormanlık dağlarda yaşayan, birçok türleri olan ve çoğunun büyük ve dallı budaklı boynuzları bulunan güzel hayvan; **TS**’de *geyik* ‘geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan’ anlamlarında anlam dairesi *özelleşmiştir*. Ayrıca günümüzde **TS**’de kelime, ‘karısının veya bir kadın yakınının ihanetine uğramış erkek’ anlamıyla da *argolaşmıştır*. **DS**’de ise *geyik*, ‘1. Memeli yabanî hayvan 2. Mavi çiçekli bir çeşit çiğdem 3. Hayvanların aşık kemiği’ (VI–2015) anlamlarıyla anlam dairesi genişlemiştir.

kul Clauson⁴⁶, kelimeyi ‘*kün*’ün erkek karşılığı olarak verdikten sonra kelimenin anlamı için şunları söylemiştir: ‘*bütün dönemlerde yaygın, şimdi genellikle daha genel biçimde ‘hizmetçi*’,

⁽⁴¹⁾ Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, London 1972, s. 755.

⁽⁴²⁾ E. V. Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi na Glasniye)* Moskova 1974, s. 21–23.

⁽⁴³⁾ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 155.

⁽⁴⁴⁾ Martti Räsänen, *Versuh Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*, Helsinki 1969, s. 247b.

⁽⁴⁵⁾ Mesut Şen, *Keyik Kelimesi Üzerine*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), *Av ve Avcılık Kitabı*, İstanbul 2008, s. 82

⁽⁴⁶⁾ Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, London 1972, s. 615.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

sık sık özel olarak ‘Allah’ın kölesi’; yani Müslüman dindar’. Sevortyan sözlüğünde kelimenin kökeni ve anlamıyla ilgili görüşlere yer verir. A. M. Scherbak, kelimenin en eski şeklini *kul olarak kabul eder ve anlamlarını da şöyle verir: ‘1. Köle, esir – anlamı tüm kaynaklarda, Tofalar dışında; Memluk, esir asker, piyade asker, yeniçeri. 2. Hizmetçi, işçi, gündelikçi; 3. Mujik, köylü çiftçi. 4. Allahın kulu, insanoğlu; 5. Vale’. Doerfer, bazı kaynaklara dayanarak eski Türkçe kul kelimesinin himaye edene (~süzerene) bağımlı derebeyi, bağımsızlığı olmayan, tâbi olan, hizmetçi anlamlarını taşıdığını öne sürer. Yakut Türkçesindeki *kulut*, Tuva Türkçesindeki *kul* gibi ve Moğolcadaki *bool* ‘köle, esir’ gibi vale anlamına geldiğini ifade eder. Vambery, kul kelimesini *kulak*’taki *kul*’dan geldiğini söyler. Ama bu tahmin ne semantik açısından, ne de formalite olarak *kul ‘dinleme’, *kul- ‘dinlemek’ten geldiğini tam olarak kanıtlamaz. Bernshtam, Rusçadaki *паб, пабома, пабомамь* (*kul, çalışma, çalışmak*) semantik paralellige dayanarak *kul, kol, kıl-* semantik bağlantısının olabileceğini ifade eder. Ama bu görüş de dilbilimsel bir ispat görmemiştir ve Doerfer tarafından başarısız olarak kabul edilmiştir⁴⁷.

Tarihî kaynaklarda, Hunlar ve Göktürkler döneminde Çin’den mal, para ve değerli eşyalarla birlikte insanın da getirildiği kaydedilmiştir. Türklerde köleliği bütün yönleriyle araştıran ünlü tarihçi Eberhard, savaşlarda elde edilen esirlerin köleliğin en büyük kaynağını teşkil ettiğini söylemektedir. Kölelik Türklerde, yerleşik Batı devletlerinden Pers, Roma, Babil veya Mısır topluluklarında olduğu kadar pek yaygın değildir. Köleliğin Türk topluluklarında olmamasının temel nedeni, bu müessesenin *tarım toplumlarına* has olmasıdır. Türkler, konar-göçer bir yaşam sürdürdükleri için kölelik sistemi tam anlamıyla oluşmamıştır⁴⁸.

Türkler, cariyelere Çince bir kelime olan ‘kün, kün’ *kadın köle, cariye*⁴⁹ derken; *köle, erkek köleler, esir, hizmetkâr, erkek hizmetkâra* da Türkçe ‘kul’⁵⁰ kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Orhon Yazıtları’nda, *kulad-* ‘köle olmak’; *kullug* ‘kullu olma, kulu olan, köleli’; *küned-* ‘cariye olmak’; *künlög* ‘cariyeli, hizmetçili’ gibi *kul* ve *kün* kelimelerinin farklı türev şekillerinin olması Türklerde kölelik sisteminin eski dönemlerden itibaren görüldüğünün bir işaretidir. Söz konusu kelime, VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Uygur Türkçesinde⁵¹ ‘kul, köle’, XI. ve XIII. yüzyıllarda Kâşgarlı’da ‘kul, köle’⁵² anlamlarıyla geçer. Görüldüğü üzere kelime, Eski Türkçeden itibaren ‘*köle, erkek hizmetçi esir*’ anlamlarıyla kullanılmıştır.

Bugün Türkçe *kul* ‘kul, köle’ ve *kulun* kelimeleri, Arapçaya da ‘*gulam*’ (*c. gılmân*) biçiminde ‘1. Bıyığı yeni terlemiş genç; erkek hizmetçi 2. Köle, esir, kölemen’ anlamlarında geçmiştir⁵³.

Aşağıda taradığımız kaynaklarda da görüleceği üzere kul kelimesi, ‘*yabancı ülkelerden tutsak olarak getirilen, alınıp satılabilen köle, karavaş, cariye*’ anlamına, XV. yüzyıldan itibaren ‘*Tanrı yarattığı, Tanrı’ya nazaran insan, kul, Arapça abd*’ anlamını da eklemiştir.

Bugün, *kul* denilince akla ilk gelen ‘köle, cariye’ anlamı değil Allah’ın hizmetçisi anlamındaki *kul* gelmektedir. Muhtemeldir ki, kelimenin ilk anlamının unutulmasında ‘*hizmet+çi*’ (<Ar. +Trk.) kelimesinin tesiri vardır. Çünkü hizmetçi kelimesi, kul kelimesinin önceki anlamını hemen hemen karşılamaktadır. Dolayısıyla kelime, önceden insanın hizmetini karşılarken sonradan

⁽⁴⁷⁾ E. V. Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıtkov (Obşetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi na Glasniye)* Moskova 1974, s. 119-120.

⁽⁴⁸⁾ Murat Öztürk, *Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)*, Elazığ 2009, s. 80.

⁽⁴⁹⁾ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara 2006 s. 157.

⁽⁵⁰⁾ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara 2006 s. 155.

⁽⁵¹⁾ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 185.

⁽⁵²⁾ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, Ankara 1999, IV- 375.

⁽⁵³⁾ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2007, s. 293.

Turkish Studies

yalnızca Allah'a iman eden, ona ibadet ederek hizmetini karşılayan insan için kullanılır olmuş ve kelimenin anlamı din boyutunda *özelleşmiştir*.

Türkçe *köle* ve *kul* kelimeleri, Arapçada '*abd*' kelimesiyle karşılanmıştır. İslamiyet'ten önce yazılmış metinlerde genellikle anlam açısından kul ve köle kelimeleri birbiri yerine, çoğu zaman da yan yana yer almıştır. İslamiyet'ten sonraki dönemlerde yazılan eserlerde ise *kul* ve *köle* kelimelerinin anlamında ayrıma gidilmiş, kölenin anlam boyutu, insan ile insan arasındaki ilişkinin; *kul*'unki ise insan ve onun yaratıcısı olan Allah arasındaki ilişkinin sonucunda şekillenmeye başlamıştır. XVI. yüzyıldan sonra insana *köle*, Allah'a *kul* olunur düşüncesi netlik kazanmıştır.

Kelime, **KİG**'de 'Kul, köle, hizmetçi' (21a/10), **DK**'de 'Kul, köle, hizmetkâr' (2-12), **KT**'de '1. Tanrı yarattığı, Tanrı'ya nazaran insan, kul' (*abd*) *Dakı Ol Ol'dur kim, kabûl eyler tevbeyle kullarından.* (231a-5=42/25) 2. *Hür olmayan, köle* (*abd*) *Dakı bir kul, îman getirici, yigrekdür, Tanrı'nın ortağı var diyen erden.* (258b-11=58/3) Ayrıca, **KT**'de *kul eylen-* 'Köle edinmek, köle olarak kullanmak' (174b-7=26/22), *kul/karavaş* 'Köle ve cariye, kul olmak Köle olma' (37b-9), **TİKT (M)**'de '1. Yarattılmış, Yaratıcıya göre insan (229b/21) 2. Hizmet için satın alınmış köle, kul' (290a/2), **TİKT**'te '1. Tanrı yarattığı, insan, kul (27b/11) 2. Hür olmayan, köle' (89b/15), **TİKT (A)**'da '1. Kul, yaratılmış (195a/4) 2. Hür olmayan, köle' (138a/14), **MİVU**'da '1. Kul, insan (1b/8/9) 2. Hizmetçi' (34a/10), **TS**'de '1. Tanrı'ya göre insan, abd 2. Köle 3. Karavaş' anlamıyla kayıtlıdır.

SN'de *kul* yerine ondan türetilmiş *kullık /kullih, kulluhcı/kullukcu* biçimleri vardır. Kelimenin anlamı 'hizmet, kulluk, hizmet edenler, yardımcılar, hizmetkâr, cariye' olarak anlamlandırılmıştır. Yalnız *kullık it-* 'Tanrı'ya karşı kulluk görevini yapmak' (1991: 89) 'hizmet etmek, hizmette bulunmak' anlamında kullanılmamıştır.

ulak, (ulağ) Clauson⁵⁴, kelimenin yapısını *ula:-*'dan türemiş isim olarak vermiş, anlamı için de taşıma ve binek için kullanılan atla ilgili *teknik bir terim* demiştir. Özel anlamda kiralama veya kullanım için atların mevcut bir dizi oluşturması gibi görünüyor. Bu aslında tek bir hayvan yerine atların dizisini ifade ediyor olabilir. Bu sebepten kelimenin bu anlamı çok erken dönemde eskimiştir" açıklamasını yapmıştır. Clauson sonra da Osm. *ulağ'ın* sık sık *ulak* bir zamanlar (XVII. yy.) hatalı olarak *uğlak* biçiminde görüldüğünü ve genellikle (XIV-XV. yy.) *haberci* bazen de *haber taşıyan at* anlamlarına geldiğini söylemiştir.

Aşağıda taradığımız kaynaklarda da görüleceği üzere kelimenin başlangıçta anlam dairesi dardır.

Karşımıza ilk kez **EUTS**'de (1968: 264) çıkan kelime, 'haberci, haber veren kimse' anlamıyla kayıtlıdır. Clauson'un da belirttiği gibi kelimenin ilk anlamı da bu olmalıdır. **DLT**'te ise postacının bindiği at anlamıyla yani; *beyin emriyle koşa koşa giden postacının başka bir ata erişip bininceye kadar bindiği at* anlamıyla kayıtlıdır.

Kelime, **TAS**'da üç anlamda verilmiştir:

Ve zirin burunların kulakların

Kesti attı bulmaya **ulak**ların (Battal. XVIII. 46) beytinde 'parça' {Hünkâr dahi Bursa'ya **ulak** gönderdi. (Âş. XVI. 116) cümlesinde 'eskiden bir yerden başka bir yere posta veya haber götüren'. Ve {...**Ulak** için tavar tutarız deyü mezbur benim siyaha mail kır tayımı alıp gittiler.' (Sic. A. XVI. 5, 450) cümlesinde 'at'.

Kelime, XIV. yüzyıla ait öz Türkçe kelimeleri içerisinde barındırması açısından ayrı bir önemi olan **YED-YED/RN**'de 'postacı, haberci, parça', **GT**'te *ulağ* biçiminde 'taşıyıcı, yük

(⁵⁴) Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, London 1972, s. 136.

hayvanı' (16a-1), **İM**'de 'haberci' (1593), **İN**'da 'posta, haberci (at)' (1910) **ŞŞÇ**'te 'at' (8337) olarak geçer.

Kelime, XIX. yüzyıldan sonra '*haber verme, ulaştırma*' kavram alanı içerisinde **Kâmûs-ı Türkî**'de 'tatar, posta'; günümüzde **TS**'de 'haberci, haber veren kimse' olarak *özelleşmiştir*. Ancak **DS**'de kelime, '(I) Her zaman el altında bulunan kişi, yardımcı, (II) 1) Postacı, 2) Haberci, (III) 1) Ek, yama, 2) Saça takılan ek saç ya da bağ, 3) Kadın saç beliklerinden her biri, 4) İp, bağ, 5) Eklî, parçalı, yamalı (I) 2. Aracı (XII-4784)' anlamlarıyla anlam dairesi *genişlemiş* olarak karşımıza çıkar.

yargı Clauson⁵⁵, kelimeyi şöyle açıklamıştır: "'yar'dan türemiş isim (araç ismi); asıl anlam 'yarmak için araç'. Fakat normalde '*kanuni mahkeme*' (yani; yarma olayları ve gerçeği keşfetmek için araç). Bundan hareketle bazen '*dava*' veya '*kanuni karar*' içinde kullanılmıştır'. Clauson'un yaptığı açıklamadan anlaşılıyor ki, başlangıçta geniş bir anlama sahip olan kelimenin zamanla anlamında terim yönünden bir daralma yaşanmıştır. Aşağıda taradığımız kaynaklar da Clauson'un görüşünü destekler niteliktedir. Kelimenin anlam dairesinde özellikle XIX. yüzyıldan sonra hukukî yönde bir *özelleşme* anlam olayı yaşanmıştır.

Kelime, **TAS**'da {**Yargu**: Harezmi dilinde davâ ve kazıye derler ki kavm ortasında vâki olur. Ol husumet fasıl eden kimesneye **yargucu** derler. (Deş. XVI. 295-1) cümlesinde 'dâvâ, kazıye', {**Yargu**: Yasak. (Şamil. XVI. 538) cümlesinde 'yasak' olarak kayıtlıdır. **YED/RN**'de 'hüküm, muhakeme', **SN**'de *yargu* biçiminde 'mahkeme, hüküm' (5056), **HN**'de *yargu* biçiminde 'adalet, hüküm' (1645), **İN**'da *yargu* biçiminde 'hüküm' (331) anlamında kayıtlıdır.

XIX. yüzyıldan sonra **Kâmûs-ı Türkî**'de kelime, '1. Kavrama, karşılaştırma, muhakeme, değerlendirme gibi yollara başvuru olarak bir konu, iş, kimse veya şey hakkında verilen karar, fikir, hüküm. 2. (Bir *hukuk terimi* olarak) Kanunlara uygun olarak bir hadise veya bir vakanın, onları meydana getiren sebepler de göz önünde bulundurularak mahkeme tarafından değerlendirilmesi'; günümüzde **TS**'de kelime, '1. Kavrama, karşılaştırma, değerlendirme vb. yollara başvuru olarak kişi, durum veya nesnelerin eleştirici bir biçimde değerlendirilmesi, hüküm 2. (Bir *hukuk terimi* olarak) Yasalara göre mahkemece bir olay veya olgunun doğuşuna etken olan sebeplerin de göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi sonucu verilen karar, kaza, 3. Mahkeme', **DS**'de ise (I) 'Dava, didişme' (XI-4182) anlamında kayıtlıdır.

Sonuc

Bu makalede, Eski Oğuz Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine kadar taranılan metinlerdeki kelimelerden hareketle anlam değişmelerinin farklı bir yönünde yer alan *özelleşme anlam olayı* saptanmaya çalışılmıştır.

Anlam daralmasının bir alt kategorisi olarak düşünülen *özelleşme anlam olayı*, Eski Oğuz Türkçesinden günümüze kadar gelen eserler içerisinde toplam 7 kelimedede yaşanmıştır. Anlam biliminde özelleşen kelimelerin anlamlarının daralması demek, ilk anda kelimedede ciddi bir anlam kaybının yaşandığını akla getirebilir. Ancak bu anlam olayı, kelimenin anlam boyutunda anlam biliminin bir diğer kolu olan *terim bilimine* geçişi olarak açıklanmalıdır. Tespit edilen bu 7 kelimededen *ağaççık* → *ağaç terimi*; *burçak* → *bitki terimi*; *davar* → *hayvan terimi*; *geyik* → *hayvan terimi*; *kul* → *din terimi*; *ulak* → *ulaşım terimi* ve *yargı* → *hukuk terimi* yönünde *özelleşmiştir*. Terim olan kelimelerin diğer kelimelerden farkı, terimlerin anlamlarının genellikle *tek ve kendine özgü* olmasıdır. Kısacası Ahanov'un da ifade ettiği gibi terimlerde, "ne duyguyu ifadelendirme, ne de anlatımı tasvir etme görevi bulunur"⁵⁶.

⁽⁵⁵⁾ Sir Gerhard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, London 1972, s. 963.

⁽⁵⁶⁾ Kaken Ahanov, *Til Biliminiñ Negizderi*, Almatı 1993, s. 214.

KISALTMALAR

- AK** Ahvâl-i Kıyâmet
BL Bahşayış Lügati
CCK Cinânî Cilâü'l Kulûb
D Dânişmend-nâme
DK Dede Korkut Kitabı
DS Derleme Sözlüğü
ETT Eski Türkiye Türkçesi, Gramer-Metin-Sözlük
GT Mahmud bin Kâdî-i Manyas Gülistan Tercümesi
HHT Hayâtü'l- Hayevân Tercümesi
HN Hurşîd- Nâme
İM Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin, İslamî'nin Mesnevîsi
FFANG Floransalı Filippo Agenti'nin Notlarına Göre
IN Işk-Nâme
KAB Keykâvus Kabusnâme
KİG Kitab-ı Gunya
MİVU Mehekkü'l-İlim Ve'l-Ulemâ
MK Manzume-i Keskin
MM Lokmanî Dede Menâkıb-ı Mevlâna
MŞV Melhame-i Şeyh Vefâ
MT Sadru'd-dîn Şeyhoğlu Marzubân-nâme Tercümesi
SN Süheyl ü Nev- Bahâr
ŞHŞ Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrin
ŞKM Şeyhoğlu Kenzü'l- Küberâ ve Mehekkü'l- Ulemâ
ŞŞÇ Şerîfi Şehnâme Çevirisi
T Teshîl
TAS Tarama Sözlüğü
TİKT Şirvanlı Mahmut Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi
TS Türkçe Sözlük
TM Tuhfe-i Murâdî
YZ Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelihâ (Destân-ı Yûsuf)
YED Yunus Emre Divanı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 7/2 Spring 2012

YED/RN Risâletü'n-Nushiyye

KAYNAKÇA

- ADAMOVIC Milan, **Floransalı Filippo Agenti'nin Notlarına Göre (1533)** (Çev. Aziz MERHAN), TDK yayınları, Ankara 2009.
- AHANOV Kaken, **Til Bilimine Kirispe**, "Mektep" Baspası, Almatı 1965.
- AHANOV Kaken, **Til Biliminiñ Negizderi**, "Sanat" Baspası, Almatı 1993.
- AHMETOV Édil, **Türkî Tiderindeki Tabuv men Evfemizmder**, "Gılım" Baspası, Almatı 1995.
- AKSAN Doğan, **Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fak. Yayınları, Ankara 1978.
- AKSAN Doğan, **Anlabilim, Anlabilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Engin Yayınları, Ankara 2006.
- AKKUŞ Muzaffer, **Kitab-ı Gunya (İnceleme-Metin-İndeks Tıpkı Basım)** TDK yayınları, Ankara 1995.
- ARGUNŞAH Mustafa, **Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî, Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)**, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- ATALAY Besim, **Kâşgarlı Mahmut Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi (I-II-III-IV)**, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- ATASOY Faysal Okan, **Melhame-i Şeyh Vefâ (Giriş-Metin-Sözlük)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul (basılmamış yüksek lisans tezi) 2001.
- ATMACA Emine (2011), **Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi Sakarya.
- AYAN Hüseyin, **Şeyhoğlu Mustafa (Hurşid-ü Feraşâd) İnceleme- Metin-Sözlük-Konu Dizini**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1979.
- BLOOMFIELD Leonard, **Language**, Unwin University books, New York 1933.
- CAFEROĞLU Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1968.
- CHOMSKY Noam, **The Logical Structure Of Linguistic Theory**, New York, Plenum Press, New York 1975.
- CLAUSON Sir Gerhard, **An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish**, Oxford University Press, London 1972.
- DEMİR Necati, **Dānişmend-nāme**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.
- DİLÇİN Cem, **Süheyl ü Nev- Bahâr (inceleme- metin-sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara 1991.

- DUMÎTRU Ekaterina Ştefaniya, (Aspirant Gos. İRYA im. A.S. Puşkina, Moskova) **Slav Kültürü: Başlangıç, Gelenekler, Etkileşimler 10. Jübile Kiril-Metodi Okumaları**, 12–14 Mayıs 2009.
- ERDAL Marcel, **Old Turkic Word Formation**, O tto Harrassowitz, 1991.
- EREN Hasan, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Büro Basım Evi, Ankara 1999.
- ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı II**, TDK Yayınları, Ankara 2009.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1998.
- ERGÜZEL M. Mehdi, **Şirvanlı Mahmûd Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (4. cilt 2. kısım) Dil Özellikleri, Metin-Dizin**, TDK yayınları Ankara 1999.
- FASMER Maks, **Etimologiçeskiy Slovar Ruskogo Yazıka** Moskova, Progress, I. Cilt 1964, II. Cilt 1986, III. Cilt 1987, IV. Cilt 1987.
- GABAIN A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- GÖKYAY Orhan Şaik, **Keykâvus Kabusnâme**, Şark Klâsikleri Dizisi: 8 Mayıs, 2007.
- GUİRAUD Pierre, **Anlambilim**, Kuzey Yayınları, Ankara 1984.
- KEMPSON Ruth M., **Semantic Theory**, Cambridge 1977.
- Kluge, Etymologisches Wörterbuch Der Deuthshen Sprache** 25. Aflage, 2011.
- KRAYNYAK O. N., “**Almancada Kelime Anlamlarında Daralma, Genişleme ve Ellips**”, Oles GONÇAR Adındaki Dnepropetrovskiy Natsionalniy Üniversitesi, 28. 01. 2009.
- KORKMAZ Zeynep, **Sadru’d-dîn Şeyhoğlu Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük- Tıpkıbasım)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları 219, Ankara 1973.
- KIRBAÇ Selçuk (1999), **Hayâtü’l- Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya.
- KÜLTÜRAL Zuhâl, Latif Beyreli, **Şerîfî Şehnâme Çevirisi**, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- LEHMANN Winfred Philipp, **Historical linguistics: An Introduction**, London 1992.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş 2**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZKAN Mustafa, **Cinânî Cilâü’l Kulûb (Giriş- İnceleme- Metin- Sözlük)**, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul 1990.
- ÖZKAN Abdurrahman, **Mehekkü’l-İlim Ve’l-Ulemâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım)**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2009.
- ÖZTÜRK Murat, **Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)**, Elazığ 2009.
- SAMİ Şemsettin, **Kamus-ı Türkî (Temel Türkçe Sözlük) (Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş)**, Topkapı, İstanbul 1985.
- RÄSÄNEN Martti, **Versuh Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen**, Helsinki 1969.
- SAUSSURE Ferdinand de, **Cours de linguistique générale**, Paris Payot, 1965.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

- SEVORTYAN E.V., **Etimolojik Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovi na glasniye)**, Moskova Nauka, I (1974), II (1978) III (1980) IV (1989) V (1997) VI (2000).
- ŞEN Mesut, “**Keyik Kelimesi Üzerine**”, (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), **Av ve Avcılık Kitabı**, Bayrak Matbaası yayınları, İstanbul 2008.
- TATÇI Mustafa, **Yunus Emre Divanı (Tenkitli Metin) Yunus Emre Külliyyatı II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- TATÇI Mustafa, **Yunus Emre Divanı III Risâletü'n-Nushiyye**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- TEKİN Arslan, **Şirvanlı Mahmûd Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (4. cilt 1. kısım) Dil Özellikleri, Metin-Sözlük**, TDK yayınları, Ankara 1998.
- TEKİN Talat, **Orhon Yazıtları**, TDK yayınları, Ankara 2008.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi, Gramer-Metin-Sözlük**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Şeyhî ve Hüsrev ü Şirin'i (İnceleme- Metin)**, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.
- Tarama Sözlüğü I-VIII. cilt**, Ankara 1963–1977.
- TURAN Fikret, **Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Lügati (Dil bilim İncelemesi, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım)**, Bay yayıncılık, İstanbul 2001.
- TURAN Zikri (1992), **Hacı Paşa (Celâleddin Hızır) Teshîl (Dil Özellikleri-Metin- Söz Dizini) (I-II cilt)**, Malatya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi, Malatya.
- Derleme Sözlüğü I-XII. cilt**, Ankara 2009.
- ULLMANN Stephen, **Semantics, An Introduction to The Science of Meaning**, Oxford Basil Blackwell, London 1972.
- VARDAR Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, TDK yayınları, İstanbul 2002.
- VARDAR Berke, (Yönetimiyle) **XX. Yüzyıl Dilbilimi (Kuramcılardan Seçmeler)**, TDK yayınları, Ankara 1983.
- VATER Heinz, **Einführung in die Sprachwissens chaft**, UTB, 1996.
- YELTEN Muhammed, **Şirvanlı Mahmut Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (Giriş- İnceleme-Metin-Sözlük)**, TDK yayınları, Ankara 1998.
- YILDIZ Osman, **Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelfihâ (Destân-ı Yûsuf) Giriş- İnceleme- Metin-Dizinler**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- YÜKSEL Sedit, **Mehmed Işk-Nâme (İnceleme- Metin)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.